

формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості важливим розглядаємо усунення суперечностей між здобутками педагогічної науки та реаліями життя, а відтак упровадження прогресивного доробку в сучасних освітніх закладах задля формування естетизації свідомості зростаючих поколінь.

Перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження не вирішує всіх проблем естетичного виховання учнівської молоді. Подальшого вивчення потребують питання підготовки вчителів образотворчого мистецтва у вищих педагогічних навчальних закладах, організації роботи в художніх школах, літніх оздоровчих таборів та інших по-

зашкільних навчальних закладах, естетизації шкільного побуту, співпраці з мистецькими осередками України та використання зарубіжного досвіду тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зязюн І. А. Всеукраїнська державна комплексна програма з естетичного виховання / І. А. Зязюн // Вісник Академії педагогічних наук України. – 1993. – № 1. – С. 43–51.
2. Кабалевський Д. Б. Прекрасне пробуджує добре : статті, доповіді, виступи / Д. Б. Кабалевський / [пер. з рос.]. – К. : Муз. Україна, 1978. – 192 с.
3. Лубенец Т. Г. О наглядном препода-

вании / Т. Г. Лубенец. – К., 1911. – 26 с.

4. Мистецтво у розвитку особистості : [монографія] / [за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – 224 с.

5. Неменский Б. М. Мудрость красоты : о проблеме эстетического воспитания : [кн. для учителя] / Б. М. Неменский. – М. : Просвещение, 1987. – 255 с.

6. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / С. Ф. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 303 с.

7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1977.

Стаття надійшла 20.05.2014 р.

УДК 378.017.92(477)

Надія ЯШИН

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті досліджено проблему виховання толерантності сучасної молоді. Обговорюється питання формування толерантності студентів в умовах полікультурного середовища вищого навчального закладу. Здійснено аналіз науково-педагогічної літератури, присвяченої питанню вивчення. Висвітлено критерії толерантної особистості студента; розглянуто сутність понять "полікультурне середовище" та "полікультурність в освіті"; названо основні причини створення полікультурного освітнього середовища в Україні, вказано його можливі негативні наслідки. Виділено ряд підсистем, що створюють полікультурне освітнє середовище, а саме соціально-психологічна, педагогічна, інформаційна та матеріально-технічна; перелічено виклики, які постають перед особистістю в умовах полікультурного середовища. Існування толерантного освітнього середовища визначається як одна з основних умов виховання толерантності студентів. Виокремлено головні шляхи формування в них відчуття приналежності до спільноти. Розкрито особливості впливу полікультурного середовища вищого навчального закладу на становлення толерантної особистості студента. Зазначається, що саме полікультурне середовище не гарантує виховання толерантності молоді, яке здійснюється також за допомогою квалі-

фікованих педагогів і педагогічних шляхів.

Ключові слова: толерантність, толерантна особистість, полікультурне середовище, освітнє середовище, виховання, студент, викладач, вищий навчальний заклад.

Н. Яшин. Формирование толерантности студентов в условиях поликультурной среды вуза. В статье исследовано проблему воспитания толерантности современной молодежи. Обсуждается вопрос формирования толерантности студентов в условиях поликультурной среды вуза. Осуществлен анализ научно-педагогической литературы, посвященной вопросу исследования. Высветлены критерии толерантной личности студента; рассмотрена сущность понятий "поликультурная среда" и "поликультурность в образовании"; названы основные причины создания поликультурной образовательной среды в Украине. Показаны его возможные негативные последствия. Выделен ряд подсистем, создающих поликультурную образовательную среду, а именно социально-психологическая, педагогическая, информационная и материально-техническая; перечислены вызовы, которые встают перед личностью в условиях поликультурной среды. Существование толерантной образовательной среды определяется как одно из основных условий воспитания толерантности студентов. Выделены главные пути

формирования у студентов чувства принадлежности к сообществу. Раскрыты особенности воздействия поликультурной среды вуза на становление толерантной личности студента. Отмечается, что одна поликультурная среда не гарантирует воспитания толерантности молодежи, которое осуществляется также с помощью квалифицированных педагогов и педагогических путей.

Ключевые слова: толерантность, толерантная личность, поликультурная среда, образовательная среда, воспитание, студент, преподаватель, высшее учебное заведение.

N. Yashyn. Forming students' tolerance in the multicultural environment of the higher educational institution. The article is devoted to the problem of upbringing tolerance of the modern youth. The author discusses the issue of forming students' tolerance in the multicultural environment of the higher educational establishment. The analysis of the scientific and pedagogical literature on the problem is conducted. The criteria of the student's tolerant personality are highlighted. The essence of the concepts of "multicultural environment" and "multiculturalism in education" is considered. The major reasons of creating the multicultural learning environment in Ukraine are mentioned. Its possible negative consequences are revealed. A number of subsystems creating the multicultural

learning environment are distinguished. These are socio-psychological, educational, informational, material and technical subsystems. The challenges facing the individual in the multicultural environment are specified. Tolerance upbringing appears to be the main technique in the multicultural environment. The existence of the tolerant learning environment is defined as one of the basic conditions of forming students' tolerance. The principal ways of forming the students' sense of belonging to the community are outlined. The peculiarities of the impact of the multicultural environment on forming the student's tolerant personality are disclosed. It is noted that the multicultural environment itself does not ensure the positive effect of tolerance upbringing. It is also achieved with the help of qualified teachers and various pedagogical techniques.

Keywords: tolerance, tolerant personality, multicultural environment, learning environment, upbringing, student, teacher, higher educational institution.

Мета: дослідити вплив полікультурного середовища на формування толерантності студентів вищих навчальних закладів.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Расові, національні, вікові, професійні, конфесійні та інші відмінності значно впливають на характер взаємин між окремими індивідами та соціальними групами, призводячи до численних непорозумінь та протистоянь. На сучасному етапі розвитку людства важливого значення набуває толерантність як один із можливих шляхів подолання соціальної напруги та необхідна умова забезпечення миру, безпеки, стало соціально-економічного розвитку суспільства, побудови людських стосунків на принципах рівноправності, взаєморозуміння та взаємоповаги.

Усвідомленню актуальності толерантності людиною передують тривала духовна робота над собою, що породжує педагогічну проблему толерантності. Тому в педагогічній науці створено новий напрям – педагогіка толерантності. Відтак увага прикута до дослідження сутності проблеми толерантності, шляхів утілення толерантності в суспільну практику як соціальної норми і цінності, принципу міжособистісної та міжгрупової взаємодії. Ураховуючи це, виховання толерантності постає стратегічним завданням освіти XXI століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Толерантність як науковий феномен дискутується як на теренах Ук-

раїни, так і поза її межами. Дане поняття досліджувалось з точки зору різних наук: філософії (В. Лекторський, О. Хеффе, Р. Валігова, В. Золотухін, Б. Хомяков, О. Довгополова, С. Бистрицький), політології (Ю. Тищенко, В. Ханстантинов, П. Гречко, І. Жадан, В. Шовкопляс, В. Рахманін, В. Логвинчук), соціології (В. Гараджа, М. Мацковський, О. Свинцова, О. Хижняк, О. Швачко, О. Шликова, А. Шабанова), психології (І. Гріншпун, С. Братченко, О. Рудихіна, О. Асмолов, Д. Леонтьєв, І. Воробйова, О. Клепцова). Толерантність у педагогічному контексті розглядалася у працях таких авторів, як М. Карандаш, Л. Завірюха, М. Боритко, О. Байбаков, П. Комогоров, Ю. Тодорцева, Т. Білоус, Я. Довгополова, В. Калашин, В. Рахматшаєва та інших. Теоретичні основи толерантності подано в роботах С. Щеколдіної, М. Мірїманової, О. Асмолова, В. Бабкіна, В. Горбатенко, А. Зимбулі, В. Золотухіна, О. Байбакова, Н. Круглової, І. Оніщенко, В. Лекторського. Проблеми толерантності молоді досліджували О. Хижняк, О. Зарівна, І. Жданова, О. Грива, Я. Довгополова, О. Батуріна, Ю. Грачова, П. Комогоров, О. Рибак, П. Степанов. Різні аспекти виховання толерантності учнів та студентів розглядалися в дисертаційних дослідженнях О. Пугачової, Т. Білоус, О. Волошиної, О. Ісаєвої, П. Комогорова, Ю. Тодорцевої, Н. Валєєвої, З. Ісмагілової, О. Цируль, О. Желнович.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Однак, як свідчить огляд літератури, в Україні кількість наукових досліджень, присвячених проблемам формування толерантності, не є достатньою, оскільки поняття "толерантність" порівняно нове в науковому дискусійному полі держави. Зокрема, ґрунтовного вивчення, пов'язаного з проблемою формування толерантності студентів ВНЗ у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу, на даний момент у нас немає.

Відповідно до мети визначено головні наші завдання: охарактеризувати толерантну особистість студента, розкрити зміст поняття "полікультурне середовище"; проаналізувати виховні можливості полікультурного середовища у контексті формування толерантності студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховання толерантності виступає необхідністю для українського народу і, насамперед, для такої категорії населення, як студентство, адже саме від нього залежить майбутнє як держави, так і всієї планети. Вища освіта повинна сприяти тому, щоб молоді люди усвідомили й перейняли ті моральні цінності, які доз-

волили б їм діяти максимально корисно для людства, які вони пронесли б крізь усе своє життя, а згодом змогли передати наступним поколінням. Перед ВНЗ постає важливе завдання – підготувати не тільки кваліфікованого в тій чи іншій галузі спеціалізації фахівця, але й толерантну особистість. Отож основною метою виховання толерантності є отримання особистості, у якій присутній дух партнерства, повага і позитивне ставлення до людської гідності інших осіб. Розглянемо, як науковці розуміють поняття "толерантна особистість".

Так, на думку О. Пугачової, толерантна особистість – це людина, яка поєднує в собі наступні риси: прихильність до інших людей, поблажливість, почуття гумору, чуйність, довіру, вміння володіти собою, доброзичливість, вміння не осуджувати інших, гуманізм, вміння слухати співбесідника, здатність до співпраці [14, 111].

Дослідниця характеризує толерантну особистість як таку, котра намагається розібратися у своїх достоїнствах і недоліках, ставиться до себе критично; почуває себе в безпеці, тому не прагне захиститися від інших людей; бачить світ у всьому його різноманітті; орієнтована більше на себе в роботі, творчому пошуку, роздумах, а у проблемних ситуаціях схильна обвинувачувати себе, а не оточуючих; є соціально чутливою, уміє формулювати правильні судження про інших людей, адекватно оцінювати як толерантних, так й інтолерантних осіб; уміє посміятися над своїми недоліками, не прагне до переваги над іншими; надає перевагу проживанню у вільному демократичному суспільстві [14, 112].

Згідно з Н. Асташовою, толерантна особистість володіє наступними характеристиками: гуманність як безмежна віра в силу добра у міжособистісних взаєминах та в самоцінності внутрішнього світу людини, який не передбачає ніякого насилля; рефлексивність як здібність осмислювати особистісні взаємини, розуміючи їх плюси та мінуси, співвідносити їх із толерантним світосприйняттям; відповідальність за прийняття рішень та їх реалізацію; мобільність як здібність коректувати систему ставлень до інших залежно від умов та обставин; впевненість у собі та своїх силах; варіативність у підході до оточуючої дійсності; здібність правильно оцінити ситуацію та прийняти потрібне рішення; перцепція як вміння спостерігати за людьми; емпатія як здібність ставити себе на місце іншої людини, зрозуміти її вчинки та мислення, вміння порівнювати свою поведінку із станом іншої людини [3, 77–78].

У контексті нашого дослідження ціка-

вою є позиція Г. Солдагової, Л. Шайгерової, Л. Шарової, які виділяють такі ознаки толерантної особистості: відмова від домінування, спричинення шкоди і насильства; співпраця, дух партнерства, готовність миритися з чужою думкою; повага до людської гідності та прав інших; прийняття іншого таким, який він є; повага права бути іншим; визнання різноманітності та рівності інших; терпимість до чужих думок, вірувань і поведінки [17, 200].

П. Комогоров вирізняє такі складові толерантної особистості, як наявність сформованої установки на толерантність; включення толерантності в індивідуальну систему цінностей; сформованість знань про толерантність; сформованість умінь та навичок толерантної взаємодії [7, 80].

Навчання в закладах вищої освіти надає значні можливості для реалізації особистісного потенціалу. Вважаємо, що становлення студента як особистості у ВНЗ відбувається під впливом освітнього середовища, у процесі взаємодії з однокурсниками, студентами старших або молодших курсів та викладачами. Освітнє середовище ВНЗ можна визначити як "цілісний соціально-психологічний простір, який охоплює сукупність умов, взаємозв'язків, сформованих на основі міжособистісної взаємодії, систему цілей, намірів, засобів комунікації й інформації, які відіграють певну роль, а також організованих педагогічних впливів, процесів" [11, 126].

Для виховання українських та іноземних студентів як свідомих представників громадянського суспільства потрібно створити таке освітнє середовище, яке є моделлю демократичного суспільства, у якому проповідуються громадянські цінності, та яке є полікультурним за своїм змістом. Воно здатне створити позитивні умови для повноцінного розвитку, формування та становлення особистості студента – рівноправного суб'єкта навчально-виховного процесу [15, 426].

Полікультурне освітнє середовище виникає передусім у результаті міграційних процесів, а також міжнародної інтеграції (навчання в українських освітніх закладах студентів з іноземних країн, мобільність викладачів та студентів). В останні роки в Україні збільшилася кількість студентів з інших держав, а саме з країн Північної і Південної Америки, Близького і Далекого Сходу та Африки. В університетах також працюють іноземні фахівці з Великої Британії, Канади, Німеччини, Австрії, Кореї, Японії, Франції тощо.

Відтак сьогодні практично будь-який

ВНЗ полікультурний, оскільки тут навчаються і працюють люди різних національностей та культур. О. Грива вказує, що "ці культури можуть бути зовсім не схожими, мати різні критерії оцінки, що не дозволяє виокремлювати чи підносити одну з них над іншими" [6, 15]. З одного боку, це передбачає високу культуру міжетнічних взаємин, прагнення до співробітництва, культивування загальнолюдських цінностей, а іншого – освітній простір характеризується зростанням етнокультурної складності, наслідком чого є ускладнення стосунків між іноземними та українськими студентами, прояви агресії, зневаги, недовіри, можливі конфлікти, які можуть призвести до вкрай негативних наслідків. Як студенти, так і викладачі часто не можуть вирішити проблем, що виникають через несформованість у молодих людей толерантності як якості особистості.

У наукових дослідженнях полікультурному освітньому середовищу навчального закладу відводиться вагома роль у вихованні толерантності молодого покоління. О. Грива, урахувуючи результати вивчення проблем дітей і молоді в сучасному полікультурному суспільстві України, стверджує, що "головними технологіями в полікультурному середовищі повинні стати технології, присвячені вихованню толерантності особистості" [5, 50]. Одним із важливих завдань навчально-виховного процесу постає виховання полікультурної свідомості студентів, поваги до прав людини, національних меншин, до свободи вибору місця проживання та навчання, які є невід'ємною частиною вільного демократичного суспільства. У педагогіці поняття "полікультурність в освіті" пояснюють як "побудову освіти на принципах плюралізму, визнання відмінностей і рівноправності усіх етнічних і соціальних груп, що мають стосунок до цього суспільства, на унеможливленні дискримінації людей за національною і релігійною приналежністю, статтю або віком" [10, 444].

Розглянемо детальніше, як науковці розуміють поняття "полікультурне середовище". В. Макаєв, З. Малькова та Л. Супрунова подають його як "різновид соціального середовища, у якому взаємодіють представники різних соціокультурних груп, що відрізняються за національною, етнічною приналежністю, релігійними, етнічними, культурними орієнтаціями, фізичними та розумовими характеристиками" [8, 5].

Полікультурне освітнє середовище, вказує О. Горчакова, – це "сукупність підсистем, які цілеспрямовано забезпечують досягнення освітніх цілей учас-

никами навчального процесу різних національностей і культур" [4]. Дослідниця виділяє кілька підсистем, які утворюють таке середовище [4]:

1. Соціально-психологічна підсистема, яку складають люди та взаємини між ними. Особливістю полікультурного освітнього середовища є те, що учасниками освітнього процесу є представники різних національностей та культур. Будучи носіями різних культур, вони будують взаємини на основі своїх уявлень про взаємодію. Ці уявлення можуть не збігатися через культурні відмінності, різні системи цінностей, відмінне розуміння соціальних ролей тощо.

2. Інформаційну підсистему полікультурного освітнього середовища становить інформація, необхідна для здійснення навчально-виховного процесу в умовах полікультурності. Доступ до такої інформації може бути ускладнений через недостатнє знання мови або нерозуміння важливості інформації учасниками навчально-виховного процесу. В інформаційну підсистему входить також нормативно-правове забезпечення навчання осіб різних національностей та іноземних громадян. Накази й розпорядження, а також документація, що видається в навчальному закладі й пов'язана з організацією та забезпеченням навчально-виховного процесу в умовах полікультурності, також є складовою частиною інформаційної підсистеми. Окрему категорію становить навчальна інформація, що забезпечує навчальний процес.

3. Педагогічну підсистему складають закономірності, принципи, засоби, способи, методи і технології, форми організації навчання та виховання молоді різних національностей і культур, навчально-методичне забезпечення навчального процесу (спеціально розроблені підручники, навчальні посібники тощо).

4. Матеріально-технічну підсистему полікультурного освітнього середовища становлять технічні засоби забезпечення навчально-виховного процесу й побутові умови тих його учасників, які належать до різних національностей і культур.

На думку Д. Порох, полікультурне освітнє середовище ВНЗ – це "взаємодія суб'єктів освітнього процесу (адміністрація, викладачі, студенти) у просторі різноманітних культурних практик та мовленнєвих плюралізму, повноцінна самореалізація особистості" [13].

О. Пугачова полікультурне середовище ВНЗ визначає як "духовно насичену атмосферу ділових і міжособистісних контактів, яка зумовлює кругозір, стиль мислення і поведінки включених у неї суб'єктів, потребу прилучення до загальнонаціональних і загальнолюдських

цінностей; простір позитивної взаємодії індивідів, груп, культур, які представляють різні етноси, культури, релігії тощо; заклад з багатокультурним контингентом, що включає різновіковий, багатонаціональний і різноконфесійний професорсько-викладацький і студентський склад, який покликаний задовольнити освітні, соціокультурні і адаптивні потреби студентів" [14, 101–102].

Науковцем виокремлено наступні ознаки впливу середовища ВНЗ на особистість студента:

- прийняття студентом ВНЗ як суб'єктивно значущого простору з його багатьма характеристиками (функціональними, предметними, естетичними та ін.), які надають можливості спілкування і переживання свого перебування у ньому (почуття комфортності, приналежності до студентського співтовариства);
- відкриття для себе можливостей самореалізації в навчальній, інформаційній, позааудиторній сферах ВНЗ, сфері міжособистісного й міжетнічного спілкування, партнерства;
- вибір особисто для себе сфери взаємодії (клуб, центр, науковий гурток, творче об'єднання, спортивна секція тощо), яка забезпечує повноцінне, неформальне, творче спілкування та взаємодію;

- ставлення до полікультурного середовища ВНЗ як джерела додаткового особистісного досвіду, що доповнює цілісність освіти [14, 102].

О. Грива вважає, що "полікультурне середовище характеризується сукупністю умов життєдіяльності людини, які визначені творчою, паритетною взаємодією в одному комплексі культур (етнічних, релігійних тощо), метою якого є взаємозбагачення та подальший розвиток кожної з культур; цінність кожної культури має зростати і збагачувати інші культури, з якими вона знаходиться у контакті" [6, 15].

Н. Ананьева, у свою чергу, аналізує поняття полілінгвістичного та полікультурного середовища як "інтегрований простір, у якому формується у вихованців багатомовність, толерантне ставлення до інших культур, приналежність до рідного народу" [1, 7].

Я. Арабчук називає виклики, які зумовлює полікультурне середовище стосовно особистості [2]:

1. У полікультурному середовищі зростають вимоги до особистості. Полікультурність середовища, що оточує індивіда, вимагає знання більш ніж однієї мови (і чим більше – тим краще); ознайомлення з різними культурами народів світу; відкритості свідомості до нових діалогів, нових ідентичностей і нових кон-

тактів; толерантного ставлення до представників інших культур.

2. Полікультурність середовища несе й низку загроз: ускладнена самоідентифікація (через велику кількість можливих рольових, статусних, етнічних і національних ідентичностей); хаотична адаптація до соціального оточення; внутрішньоособистісний хаос як наслідок цих процесів, який може сприяти і хаосу міжособистісному, внутрішньоусуспільному; загроза викривленого вивчення мов (у середовищі, де одночасно використовуються дві і більше мов, особливо споріднених за походженням, як українська і російська) як наслідок поширення "суржиків" тощо.

Зрозуміло, що для гідної відповіді на такі виклики особистість повинна бути відповідно підготовленою, що може бути досягнуто в навчально-виховному процесі ВНЗ при застосуванні певних педагогічних технологій. Вважаємо, що само по собі полікультурне середовище не гарантує виховання толерантності, яке можливе лише за умови належної педагогічної діяльності кваліфікованих педагогів, що допоможе виховати достойну особистість під впливом різних факторів полікультурного простору. Тому перетворення оточуючої студента дійсності в середовище, що здатне впливати на становлення його особистості, стає пріоритетним педагогічним завданням.

Навчання, організоване як міжособистісна взаємодія студентів і викладачів на засадах поваги й довіри, впливає на пошук особистістю власного розуміння соціальних явищ, вияв неупередженого, толерантного ставлення до кожного, узгодження власних дій з інтересами, поведінкою інших. Вагоме завдання викладача в навчальному процесі – створювати ситуації, у яких студенти набувають досвіду пізнавальної й соціальної активності, міжособистісної взаємодії [16, 4].

Т. Равчина виділяє головні умови формування в молоді відчуття приналежності до спільноти: стимулювання студентів до обміну поглядами, цінностями шляхом дискусій, діалогу, пошуку спільного й відмінного; застосування різноманітних форм кооперативного навчання у команді; об'єднання представників групи в різні форми колективного вирішення навчально-пізнавальних завдань; постійне ствердження викладачем позиції "ми", підтримка відчуття приналежності студентів до єдиної команди; акцентування на таких цінностях, як співпраця, взаємоповага, взаємопідтримка, взаємодопомога; визнання внеску кожного в успішну роботу команди [16, 12].

Оскільки формування толерантності

студентів значно залежить від умов, у яких майбутній фахівець знаходиться у процесі здобуття вищої освіти, то для ефективного виховання у просторі ВНЗ надзвичайно важливо створювати толерантне освітнє середовище, яке, як зазначає А. Погодіна, є "складною і динамічною системою, яка забезпечує атмосферу ненасилля, толерантну взаємодію суб'єктів, що базується на демократичному стилі керівництва та спілкування, прийнятті суб'єктами одне одного" [12, 11]. У ВНЗ неодмінно має панувати атмосфера толерантності. Толерантна взаємодія в такому осередку включає як взаємини між викладачем та студентом, так і стосунки у студентській полікультурній групі. Вона забезпечує відчуття комфортності, душевного спокою й рівноваги кожному учаснику навчально-виховного процесу та впливає на формування доброзичливих взаємин з одногрупниками й викладачами. У поведінці студентів знижується рівень недоброзичливості, інтолерантності щодо однокурсників і викладачів. Толерантні взаємини – це "усвідомлені й активні зв'язки, що виникають між різними соціокультурними групами, а також у середині них у процесі їхнього соціального, освітнього, культурного життя й діяльності та ґрунтуються на прийнятті іншої людини як цінності, її праві бути іншою, готовності розуміти феноменальний світ іншої людини й здатності зберегти свою індивідуальність" [13].

Полікультурне середовище ВНЗ постає середовищем, де на практиці можна застосовувати ідеї толерантності та навчитись толерантного ставлення до інших. У кожному закладі освіти потрібно практикувати позитивний підхід до етнічних питань і запобігання будь-яким виявам расизму, екстремізму, ксенофобії, сепаратизму, нацизму тощо. Це можливо через створення дружньої атмосфери в колективах, шанобливе ставлення до інших людей, розуміння різноманіття людського буття в культурних, релігійних і соціальних сферах, сприятливе мікросередовище.

Створення необхідних умов для позитивної взаємодії в полікультурному середовищі сприятиме тому, що освітнє середовище ВНЗ може стати місцем можливої культурної дискусії, допоможе студентам перебороти страх особистісних відмінностей, дасть змогу позитивно сприймати чужі відмінності, навчитись вирішувати проблеми й конфлікти міжкультурної взаємодії шляхом діалогу, співпраці та компромісів, сформувавши правильну систему цінностей та особистісні якості, необхідні людині при її інтеграції в іншу культуру, навички то-

лерантної поведінки в мультикультурному суспільстві.

Полікультурне середовище також сприяє тому, що викладачі та студенти ознайомлюються з особливостями культури інших народів, їхніми традиціями, звичаями, віруваннями, соціально-побутовим укладом життя, уявленнями про світ інших народів. Це забезпечує можливість культурного самовираження особистості, залучення до світових культурно-історичних цінностей. Навчання в середовищі, яке характеризується багатством міжнародних культур, сприяє розвитку культури міжнародної взаємодії, взаєморозуміння, взаємоповаги, становленню нового типу взаємин – діалогу культур. Воно веде до співпраці, толерантного ставлення до інших національностей і передбачає повагу до гідності, честі, культури, мови, історії кожного народу, постійний інтерес до національних цінностей не тільки свого, а й інших народів, готовність завжди прийти на допомогу людині іншої національності, доброзичливість, такт, увагу в спілкуванні з іншими народами, непримирність до будь-яких виявів національної зверхності, глузувань чи принижень. Однією з найважливіших функцій такого середовища є навчити людей жити разом, допомогти їм перетворити існуючу взаємозалежність держав і етносів у справжню солідарність. Із цією метою освіта повинна сприяти тому, щоб людина могла визначити місце, яке вона посідає у світі. Саме полікультурність в освіті створює умови для швидкої її адаптації до умов існування у суспільстві, які постійно змінюються, допомагає сформулювати багатогранну картину світу.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, потреба суспільства в толерантній особистості ставить перед сучасною освітою завдання глибокого вивчення проблеми формування толерантності в молодого покоління. ВНЗ здійснює значний виховний вплив на студентів, цілеспрямовано та систематично впливаючи на розвиток їхньої самосвідомості. Саме освітній простір вищої школи може стати місцем, де студенти мають змогу навчитися новій моделі поведінки – толерантної поведінки. Водночас молодіжне середовище в освітніх установах стає простором, у якому можливо пізнати різноманіття світу та підготувати достойну, гуманну особистість майбутнього фахівця цілеспрямованою педагогічною діяльністю. Вважаємо, що навчання молоді повинно відбуватися в толерантному середовищі ВНЗ, у центрі якого знаходиться

діяльність толерантних педагогів, позитивні толерантні стосунки між одногрупниками й однокурсниками, співпраця студентів та викладачів. Навчання в полікультурному середовищі ВНЗ передбачає адаптацію людини до цінностей різноманітних культур, взаємозв'язок між людьми з різними традиціями, орієнтацію на діалог культур.

Розробка ефективних шляхів формування толерантності в усіх громадян України, а особливо в молодого покоління нашої держави, ставить перед дослідниками все більше нових завдань. Ураховуючи це, перспективними напрямками подальших наукових розвідок вважаємо можливість використати результати даного дослідження для створення моделі формування толерантності студентів ВНЗ у процесі гуманітарної підготовки.

Л І Т Е Р А Т У Р А

1. *Ананьєва Н. В.* Організаційно-педагогічні засади діяльності полілінгвістичної гімназії: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. В. Ананьєва. – К., 2007. – 22 с.
2. *Арабчук Я. І.* Взаємозв'язок і обумовленість основних чинників соціалізації особистості в полікультурному середовищі [Електронний ресурс] / Я. І. Арабчук. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_46/Gileya46/F19_doc.pdf. – Назва з екрану.
3. *Асташова Н. А.* Проблема виховання толерантності в образовательных учреждениях / Н. А. Асташова // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика). – М. : МПСИ; Воронеж : Модэк, 2002. – С. 74–85.
4. *Горчакова О. А.* Особистість у полікультурному освітньому середовищі вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / О. А. Горчакова. – Режим доступу : <http://www.ukrdeti.com/firstforum/b24.html>. – Назва з екрану.
5. *Грива О. А.* Соціально-педагогічна модель формування толерантності у дітей та молоді в полікультурному середовищі / О. А. Грива // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Київ – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. – Вип. 6. – Кн. 1. – С. 46–52.
6. *Грива О. А.* Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.10 / О. А. Грива. – К., 2008. – 34 с.
7. *Комогоров П. Ф.* Формирование толерантности в межличностных отноше-

ниях студентов высшего учебного заведения: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01, 13.00.08 / Комогоров Павел Федорович. – Курган, 2000. – 191 с.

8. *Макаев В. В.* Поликультурное образование – актуальная проблема современной школы / Макаев В. В., Малькова З. А., Супрунова Л. Л. // Педагогика. – 1999. – № 4. – С. 3–10.

9. *Николаевська Р. М.* Роль полікультурного освітнього збагаченого середовища в формуванні творчої особистості [Електронний ресурс] / Р. М. Николаевська. – Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp4/vyhovanna/nikolaevska.pdf. – Назва з екрану.

10. Педагогика: Большая современная энциклопедия / [сост. Е. С. Рапацевич]. – Мн. : Современное слово, 2005. – 720 с.

11. Педагогіка для громадянського суспільства: навч. посіб. для студ. пед. спец. / [за ред. Т. С. Кошманової]. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 382 с.

12. *Погодина А. А.* Подготовка будущих педагогов к воспитанию толерантности у школьников: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / А. А. Погодина. – Ярославль, 2006. – 25 с.

13. *Порох Д. О.* Створення полікультурного освітнього простору для успішного перебігу адаптації іноземних студентів до навчання у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / Д. О. Порох. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2010_10/files/pl1010_65.pdf. – Назва з екрану.

14. *Пугачева Е. А.* Формирование толерантности студентов в поликультурной среде вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Пугачева Елена Александровна. – Нижний Новгород, 2008. – 251 с.

15. *Пятакова Г.* Львівський національний університет імені Івана Франка як виховне полікультурне середовище / Галина Пятакова // Український педагогічний конгрес : [зб. наук. праць]. – Львів : Сполом, 2010. – С. 423–431.

16. *Равчина Т.* Організація взаємодії викладача і студентів у навчально-виховному процесі вищої школи: концепції, підходи, технології / Тетяна Равчина // Вісник Львівського університету. – Серія педагогічна. – 2005. – Вип. 19. – Ч. 2. – С. 3–16.

17. *Солдатова Г. У.* Тренинг "Учимся толерантности" / Солдатова Г. У., Шайгерова Л. А., Шарова О. Д. // На пути к толерантному сознанию / [под ред. А. Г. Асмолова]. – М. : Смысл, 2000. – С. 177–239.

Стаття надійшла 07.04.2014 р.